

Citation:

P.C. Muysken, Levensbericht J. Vachek, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1998, Amsterdam, pp. 77-80

Herdenking door P.C. Muysken

Josef Vachek

1 maart 1909 – 31 maart 1996

Josef Vachek

77

Josef Vachek was een van de bekendste vertegenwoordigers van de Praagse School, een belangrijke stroming in de linguïstiek. Hij was specialist op het gebied van het Engels, het Tsjechisch en de algemene taalwetenschap. Als zodanig heeft Vachek met name bijgedragen aan de studie van het Engels, en het verband tussen de geschreven en gesproken taal. Buiten zijn eigen land is hij het bekendst geworden door het uitdragen van het gedachtegoed van de Praagse Linguïstische Kring. Berichten over zijn leven en werk kan moeilijk zonder de geschiedenis van de taalwetenschap, in het bijzonder in Oost- en Midden-Europa, erbij te betrekken.

Op 1 maart 1909 werd Vachek geboren in Praag. Hij verloor zijn vader, die ambtenaar was, al op 9-jarige leeftijd en groeide op in behoeftige omstandigheden. In Praag behaalde hij in 1932 de doctorsgraad aan de Karelsuniversiteit. Zijn bekendste leermeesters waren Vilém Mathesius, Bohumil Trnka en Miloš Weingart. Vanaf 1929 was Vachek de secretaris van de Praagse Linguïstische Kring, geleid door Mathesius. Tussen 1932 en 1935 was hij als docent Tsjechisch verbonden aan het Engelse gymnasium in Praag.

Vanaf 1945 was hij lector en vanaf 1947 hoogleraar Engelse taalkunde aan de Masaryk Universiteit in Brno, waar hij in 1959 de serie Brno Studies in English oprichtte. In 1960 moesten de leden van de faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Brno in het kader van een ideologische doorlichting ook een geloofsonderzoek ondergaan. Er waren drie vragen: (1) Bent u gelovig? (2) Zo niet, sinds wanneer niet? (3) Aan welke religieuze vooroordelen leed uw familie? Vachek was een van de weinigen die aangaf gelovig te zijn, hetgeen hem en zijn assistent Jan Firbas hun onderwijsaanstelling zou kosten. Door tussenkomst van Bohuslav Hravánek kon hij van 1962 tot 1968 als 'senior research worker' aan de Praagse Academie van Wetenschappen terecht.

In de zomer van 1964 was hij gasthoogleraar aan de Linguistic Institute, Indiana University, op uitnodiging van de semioticus Thomas Sebeok. Dat jaar al publiceerde hij *A Prague School Reader in Linguistics* (1964, Bloomington: Indiana University Press). De bloemlezing werd gecomplementeerd met een bundeling van lezingen die hij in 1964 in Indiana hield: *The Linguistic School of Prague* (1966, Bloomington: Indiana University Press). Deze boeken bouwen voort op zijn *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague* (1960, Utrecht, Spectrum). In het academisch jaar 1968-69 was hij gasthoogleraar Engelse taalkunde aan het Sir Thomas Browne Instituut in Leiden, op uitnodiging van E.M. Uhlenbeck.

Van 1969 to 1971 werd hij weer 'senior research worker' aan de Praagse Academie van Wetenschappen en van 1971 tot 1975 hoogleraar Engelse taalkunde in Bratislava. Daarna bekleedde hij nog van 1975 tot 1980 de leerstoel Engelse taalkunde in Prešov. Uiteindelijk werd hem door de Universiteit van Brno een eredoctoraat toegekend. Op zijn zestigste verjaardag was hem al de gouden medaille van Josef Dobrovský toegekend, de hoogste filologische onderscheiding van de Tsjechische Academie van Wetenschappen. Hij was buitenlands lid van de Konink-

lijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (vanaf 1973) en van de Philological Society in Londen. Josef Vachek overleed op 31 maart 1996. Zijn vrouw Pavla en zijn kinderen Helena en Pavel overleefden hem.

Vachek was een begaafd docent en auteur van een reeks studieboeken over taalkunde. Hiermee introduceerde hij een groot deel van het gedachtegoed van de moderne taalkunde bij Tsjechische studenten. Veel van zijn studenten zijn later weer verbonden geraakt aan de verschillende Tsjechoslovaakse universiteiten. Toch ligt zijn voornaamste bijdrage in de zorg voor het erfgoed van de Praagse School.

De Praagse School kwam tot grote bloei in de periode tussen het moment van oprichting in 1926 en de Tweede Wereldoorlog. Zij richtte zich op de taalkunde, met name van het Tsjechisch, de letterkunde en literatuurwetenschap, en de culturele studies in het algemeen. In de bestrijking van dit hele gebied was zij een voorloper van moderne interdisciplinaire benaderingen. Verschillende factoren droegen bij tot de hoge vlucht die de activiteiten van de Praagse School namen. Allereerst de tolerante en liberale culturele atmosfeer van de Republiek tijdens het bewind van Masaryk (1918-35). Verder de toevloed van bijzonder begaafde immigranten uit andere delen van Midden-Europa en de Sovjet-Unie, zoals Roman Jakobson. Tenslotte de visie en de organisatorische talenten van Vilém Mathesius, hoogleraar Engelse taalkunde in Praag.

Nederland en Tsjechië namen beide intensief deel aan de stormachtige ontwikkeling van de taalwetenschap na 1920. In 1928 werd het First International Conference of Linguists gehouden te Den Haag, georganiseerd door C.C. Uhlenbeck en Mgr. J. Schrijnen. Hierna werd in Praag in 1929 het First International Congress of Slavists gehouden, en in 1930 in dezelfde stad een belangrijke International Phonological Meeting, waaraan vanuit Nederland A.W. de Groot en J. van Ginneken deelnamen. Vervolgens werd in Amsterdam in 1932 het First Congress of Phonetic Sciences georganiseerd door fonetici van de Universiteit van Amsterdam. We zien hier duidelijk de contouren van een zich snel ontwikkelende en sterk internationaal georiënteerde wetenschap.

Deze periode van bloei en internationale contacten werd onderbroken door de Tweede Wereldoorlog en sovjet-overheersing. Vachek moet tot zijn ontzetting hebben gemerkt dat de Praagse School waarbinnen hij naar voren was gekomen en gevormd als taalkundige, na de oorlog geen rol van betekenis meer kon spelen en dat hij en zijn collega's van actieve participanten en voortrekkers tot gemarginaliseerde, zelfs geïsoleerde buitenstaanders werden. Zijn reactie hierop was het verbreiden van het erfgoed van de Praagse School. In de 'History of Linguistics: The Prague School' (in W. Bright (ed.) *International Encyclopedia of Linguistics* 2, 166-170. Oxford UP, 1992) schrijft Vachek in één van de hem typerende passages: 'Thus Praguean phonology should not be considered a closed chapter of linguistic history, but as a living tradition in the world's linguistic research.'

Bij zijn oratie in Leiden uit 1969 verwijst Vachek naar de banden tussen Nederlandse taalkundigen en de Praagse School. Het werk van N. van Wijk sluit goed aan bij de Praagse opvattingen door de gezonde balans tussen synchrone en diachrone analyses. Bij A.W. de Groot vond Vachek vooral de overeenkomsten in de fonetische en fonologische eigenschappen van belang, en bij H.J. Pos waardeerde hij met name de uitbreiding van de Praagse opvatting van het foneem als inherent distinctief naar de semantiek.

Vacheks eigen werk in de fonologie was ook gericht op de definitie van het foneem als distinctief element en op tweeklanken. Hij benadrukte, in overeenstemming met de ideeën van de Praagse School, het dynamische karakter van taal-systemen. Dit komt ook tot uiting in zijn vernieuwende werk op het gebied van de relatie tussen de geschreven en de gesproken taal. Vachek verdedigt het bestaan van twee normen, gegeven het feit dat spreken en schrijven geheel verschillende activiteiten zijn.

Met het overlijden van Josef Vachek heeft de wetenschap een veelzijdig en inventief taalkundige verloren, die probeerde in moeilijke omstandigheden het internationale perspectief in zijn vakgebied te behouden.

Bij het schrijven van dit levensbericht heb ik de korte schets van J. Firbas kunnen benutten, 'Vachek Josef (1909-)' in R.E. Asher (ed.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (Pergamon: Oxford 1994, Vol. 9, 4869), en de drie artikelen van Firbas in *Brno Studies in English* (1969, 1979, 1989). Ik wil graag K. Mercks danken voor zijn commentaar.